

INKLYUZIV TA'LIMNING MOHIYATI VA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR UCHUN IJTIMOIIY AHAMIYATI

*Turan International University
Gumanitar Fanlar va pedagogika fakulteti
Maktabgacha ta'lim SMT-22-CU guruh 4-kurs talabasi
Maxammadjonova Mavluda Odiljon qizi*

Annotatsiya

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tushunchasining mohiyati, uning asosiy tamoyillari hamda imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim-tarbiyasidagi o'rni yoritib berilgan. Inklyuziv ta'limning bolalarning ijtimoiylashuvi, teng huquqlilik asosida ta'lim olish imkoniyatlarini ta'minlashdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, inklyuziv ta'limni amaliyotga tatbiq etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, ijtimoiy moslashuv, maxsus ehtiyojlar, teng imkoniyat, ta'lim muhiti.

Annotation

This article reveals the essence of inclusive education, its main principles, and its role in the education and upbringing of children with disabilities. The social significance of inclusive education in ensuring equal educational opportunities and social integration of children is analyzed. In addition, the article discusses existing challenges in implementing inclusive education and ways to overcome them.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, social adaptation, special needs, equal opportunities, learning environment.

Bugungi kunda jamiyatda har bir bolaning ta'lim olish huquqini ta'minlash muhim ijtimoiy vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim tizimiga to'liq integratsiyalashuvi dolzarb masalaga aylangan. YUNESKOning inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan dasturlari alohida ta'lim ehtiyoji bo'lgan bolalar va kattalar uchun xavfsiz va qulay ta'limni ta'minlashga qaratilgan me'yorlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni modernizatsiyalashga yo'naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan ijtimoiy tenglik qoidalarini amalga oshirishda ta'limning barcha uchun ochiqligini, gender jihatdan tenglikka asoslanganligini ta'minlovchi mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Shu nuqtayi nazardan inklyuziv ta'lim tizimi barcha bolalarga, ularning jismoniy yoki psixik imkoniyatlaridan qat'i nazar, teng sharoitda ta'lim olish imkonini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019 yil 29 apreldagi PF5712-son "Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida", 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida"gi, 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida", farmonlari, 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to'g'risida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638-son "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to'g'risida"gi qarori va boshqa xujjatlarda kadrlar masalasi, ta'lim mazmunini modernizatsiyalash, jarayonni metodik va didaktik ta'minlash vazifalari belgilab berilgan.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zamirida, eng avvalo, kelajak avlodning barkamol bo‘lib ulg‘ayishi, hech kimdan kam bo‘lmay dunyo arenalarini zabt etishga qodir farzandlar bo‘lib yetishishi kabi dolzarb masalalarni hal etish turadi. Ayniqsa, yetim va ota-ona qaramog‘isiz qolgan, nogiron, rivojlanishida nuqsoni bor bolalarning ijtimoiy himoyasi hamisha davlat va jamiyatning ustuvor vazifasi hisoblangan. Ushbu vazifani amalga oshirish borasida O‘zbekiston Respublikasida rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan kishilarning huquq va erkinliklarini, teng imkoniyatlarini ta‘minlash, turmush faoliyatidagi cheklanish, chegaralarni bartaraf etish, ta‘limni tashkil etish va boshqarishga zamonaviy yondashuv, uning sifati va samaradorligini oshirish, jamiyatda aholining turli qatlamlari uchun ta‘limning uzviylik va uzluksizligini ta‘minlash borasida talaygina ishlar amalga oshirib borilmoqda.

Inklyuziv ta‘lim -barcha o‘quvchilar uchun maxsus ta‘lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta‘lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta‘minlashdir.

Inklyuzivlik-inglizcha so‘z bo‘lib, **inclusif**- qo‘shish, birlashtirish ma‘nolarini anglatadi. Mazkur atama alohida ehtiyojga ega bo‘lgan o‘quvchilarni umumta‘lim maktablarida sog‘lom bolalar bilan qo‘shib birgalikda o‘qitish jarayonini ifodalaydi. Shuningdek, inkluziv ta‘lim davlat siyosati bo‘lib, nogiron va sog‘lom bolalar o‘rtasidagi to‘siqlarni bartaraf etish, inklyuziv ta‘limga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat’i nazar, ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo‘naltirilgan umumta‘lim jarayoniga qo‘shishni ifodalovchi ta‘lim tizimidir.

Inklyuziv ta‘lim bir qator muhim tamoyillarga tayanilgan holda amalga oshiriladi. Jumladan,

- inson qadri uning layoqatlari va yutuqlariga bogʻliq emasligi prinsipi;
- har bir shaxsning his qilish va oʻylash layoqatiga egaligi prinsipi;
- har bir shaxsning muloqot qilish va tinglash huquqiga egaligi prinsipi;
- har bir shaxsning bir-biriga kerakliligi prinsipi;
- shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim jarayonining aniq hamkorlik asosida amalga oshirilishi prinsipi;
- har bir oʻquvchining oʻz tengdoshlarining qoʻllab-quvvatlovi va doʻstona munosabatlariga ehtiyojmandligi prinsipi;
- turli-tumanlik oʻquvchi hayotining barcha jabhalarini rivojlantirishni taʼminlashi zarurligi prinsipi kabilar.

Inklyuziv taʼlimning maqsadi - alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar uchun maktabda maxsus vosita va metodlarni qoʻllash orqali maxsus pedagoglarni jalb etgan holda toʻsiqsiz moslashtirilgan taʼlim muhitini yaratish, ularning jamiyatga samarali moslashuvi hamda toʻlaqonli uygʻunlashuviga xizmat qiladigan sifatli taʼlim berishni taʼminlashdan iborat.

Inklyuziv taʼlimning vazifalari quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega boʻlgan oʻquvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda boʻlishni taʼminlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda taʼlim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan oʻquvchilar muammolariga nisbatan bagʻrikenglik munosabatini shakllantirish;
- taʼlim jarayonida sogʻlom bolalar bilan bir qatorda alohida taʼlim ehtiyojlari boʻlgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;

- barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq maktabgacha, umumiy o'rta, kasb-hunar va oliy ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;
- o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologikpedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlash.

Inklyuziv ta'lim tizimining joriy qilinishini o'rganar ekanmiz, bu ta'lim tizimini joriy etish uchun uzoq vaqtni talab etishini va juda ko'p miqdordagi moddiy mablag' zarurligi aniqlandi. Shuning uchun ham jahon miqiyosida inklyuziv ta'lim tizimining oldida quyidagicha juda ko'plab muammolar va to'siqlar mavjud:

- ota-onalar uchun o'quv qo'llanmalarining yo'qligi;
- ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha davlat normativ hujjatlarida qayd qilinmaganligi;
- nogiron bolalarga nisbatan salbiy munosabat;
- maxsus ehtiyojli bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi;
- maxsus ehtiyojli bolalarning maktabda ko'rinmaslik muammosi;
- moddiy mablag' muammolari;
- ta'lim muassasalarini jismoniy moslashtirish;
- sinfda o'quvchilar sonining ko'pligi;

- kambag'allik;
- jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish;
- maxsus ehtiyojli bolalarning boshqalarga qaramligi;
- favqulodda vaziyatlar mojarolar qochoqlar;
- kadrlar masalasidagi muammolar.

Ta'lim tizimining nafli jihati juda ko'p bo'lib ular sirasiga quyidagilar kiradi:

- inklyuziv ta'lim qashshoqlik va ajratish iskanjasidan qutulishga imkon beradi;
- inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolaning o'z oilasi va jamiyat davrasida bo'lishga imkon beradi;
- inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;
- kamsitishlarni oldini oladi; Umumta'lim muassasalari sharoitida maxsus ehtiyojli bolalarga ta'lim tarbiya berishning o'zigina samarali natija bermaydi.

Buning uchun maktabda pedagoglar, defektologlar, psixologlar tomonidan do'stona munosabat muxitini yaratish lozim. Sinfda do'stona munosabat muhitining shakllanishi sog'lom va maxsus ehtiyojli bolalarning bir-birlariga nisbatan mehr-muhabbatli bo'lishlariga, bir birlariga doimo yordam berishlariga zamin yaratadi.

Imkoniyati cheklangan bolalarning o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Bu esa korreksion-pedagogik ishni samarali va osonroq kechishini ta'minlaydi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun nafaqat ta'lim olish imkoniyati, balki ularning jamiyatda munosib o'rin egallashiga xizmat qiluvchi muhim ijtimoiy mexanizmdir. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish

orqali jamiyatda tenglik, adolat va insonparvarlik tamoyillarini mustahkamlash mumkin.

Inklyuziv ta'lim — bu imkoniyati cheklangan bolalarni sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda umumiy ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonidir. Ushbu ta'lim modeli bolalarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda tashkil etiladi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi bolalarni jamiyatdan ajratmasdan, ularning to'laqonli rivojlanishini ta'minlashdan iborat.

Inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiylashuvi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bunday ta'lim muhiti bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni shakllantiradi, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi va jamiyatga moslashuvini osonlashtiradi. Shu bilan birga, sog'lom bolalarda bag'rikenglik, hamdardlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlar rivojlanadi.

Inklyuziv ta'limni amaliyotga tatbiq etishda moddiy-texnik baza yetishmasligi, maxsus pedagog va mutaxassislarining kamligi, o'qituvchilarning yetarli malakaga ega emasligi kabi muammolar uchraydi. Bundan tashqari, ota-onalar va jamiyatda inklyuziv ta'limga nisbatan noto'g'ri qarashlar ham mavjud.

Mazkur muammolarni hal etish uchun pedagog kadrlarni qayta tayyorlash, ta'lim muassasalarini moslashtirilgan jihozlar bilan ta'minlash hamda ota-onalar o'rtasida tushuntirish ishlarini olib borish zarur. Shuningdek, davlat va nodavlat tashkilotlar hamkorligini kuchaytirish inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika darslik F.U.QODIROVA, D.A.PULATOVA. Chirchiq.2022.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda PF-5270-son "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmon.

3. 2019 yil 29 apreldagi PF5712-son “Xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to’g’risida”gi farmon.
4. 2020 yil 6 noyabrdagi PF-6108-son “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta’lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish choratadbirlari to’g’risida”gi farmon.
5. 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son “2022-2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida” farmon.
6. 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ–4860-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish choratadbirlari to’g’risida”gi qaror.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638-son “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ huquqiy xujjatlarni tasdiqlash to’g’risida”gi qaror.
8. <https://devedu.uz/>